

Василяк О. Методи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії (5-6 клас). *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 6. С. 6-10. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-001>.

Vasylyak O. Metody navchannia ditei z intelektualnymy porushenniamy na urokakh istorii (5-6 klas) [Methods of teaching children with intellectual disabilities in history lessons (5-6th grade)]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2024. Vol. 12, No 6. S. 6-10. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-001>.

УДК 376 – 056.36:[373.5.016:94

DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i6-001

Ольга ВАСИЛАК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

<https://orcid.org/0009-0003-4831-552X>

olavasilak37@gmail.com

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ (5-6 КЛАС)

Анотація. У статті розглядається методологія навчання дітей з порушеннями інтелекту на уроках історії (5-6 клас).

Визначено загальні особливості роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями (крізь призму психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних заходів роботи із даним кластером здобувачів повної середньої освіти).

Розглянуто нормативно-правові механізми державної підтримки методичного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні: зокрема, Закон України «Про освіту» № 2145-VIII, Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX та Наказ МОН № 944 від 22.07.2020 р. Про затвердження Типової освітньої програми спеціальних закладів середньої освіти III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами.

Досліджено галузеві (критеріальні) особливості застосування спеціальних методів навчання історії дітей з порушеннями інтелекту у допоміжній школі, в процесі опрацювання історичного фактажу, наочного сприйняття історичного матеріалу (даних) та опрацювання текстово-друкованої історичної бібліографії. Визначено перспективи впровадження спеціальної методики навчання історії з точки зору викладача (вчителя) та здобувача освіти в Україні.

Виокремлено методологію усного повідомлення історичного матеріалу вчителем: технологію «живого слова»; картинного, аналітичного та стандартного («сухого») опису; пояснення; роз'яснення; вступної бесіди та матеріально-викладацької бесіди тощо. Сконцентровано увагу на персоні педагога (викладача) у процесі викладання історії у 5-6 класах для дітей з інтелектуальними порушеннями — зокрема, його психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних компетентностях).

Ключові слова: методи навчання; інклюзивна освіта; психолого-педагогічні компетентності; корекційно-розвивальні компетентності; діти з інтелектуальними порушеннями; освітня методологія; історична освіта.

Olga VASYLAK

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0003-4831-552X>

olavasilak37@gmail.com

METHODS OF TEACHING CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN HISTORY LESSONS (5-6TH GRADE)

Abstract. The article deals with the methodology of teaching children with intellectual disabilities in history lessons (5-6th grade).

The general features of working with children with intellectual disabilities (through the prism of psychological, pedagogical, corrective, and developmental measures for working with this cluster of applicants for complete secondary education) are determined.

The author examines the regulatory and legal mechanisms of state support for methodological teaching of children with intellectual disabilities in Ukraine: in particular, the Law of Ukraine "On Education" No. 2145-VIII, the Law of Ukraine "On Complete General Secondary Education" No. 463-IX and the Order of the Ministry of Education and Science No. 944 of 22.07.2020 on approval of the Model Educational Program of Special Secondary Education Institutions of the III level for Children with Special Educational Needs.

The article investigates the sectoral (criterion) features of using unique methods of teaching history to children with intellectual disabilities in auxiliary schools. It examines the processing of historical facts, visual perception of historical material (data), and processing of textual and printed historical bibliography. The prospects for introducing a unique methodology for teaching history from the point of view of a teacher and a student in Ukraine are determined.

The methodology of oral presentation of historical material by the teacher is highlighted: the technology of "living word"; pictorial, analytical, and standard ("dry") description; explanation; clarification; introductory conversation and material and teaching conversation, etc. Attention is focused on the teacher's personality in teaching history in grades 5-6 for children with intellectual disabilities, particularly their psychological, pedagogical, correctional, and developmental competencies.

Keywords: teaching methods; inclusive education; psychological and pedagogical competencies; correctional and developmental competencies; children with intellectual disabilities; educational methodology; historical education

Постановка проблеми. Питання проактивного та ефективного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (далі – діти з ІП) є педагогічним викликом в умовах трансформацій освітнього процесу. Для України, де освітньо-науковий простір знаходиться на стадії формування та одночасної реформації, аспект впровадження інклюзивного навчання є стратегічним орієнтиром, що підтверджується положенням п. 12-13 ч. 1 ст. 1, ст. 6, ст. 20, Закону України «Про освіту» № 2145-III.

Особливості процедурного упровадження категорій інклюзивної освіти в процесі навчання дітей з ІП на уроках історії, водночас, генеруються за принципом ролі викладача (учителя) у даному процесі та наявності у нього менторської компетентності. За допомогою останньої відбувається налагодження процесу взаємодії зі здобувачем освіти з ІП із використанням окресленої методології: технології «живого слова»; картинного, аналітичного та стандартного («сухого») опису; пояснення; роз'яснення; вступної бесіди та матеріально-викладацької бесіди та ін.

Юридично-правовим підґрунтям людиноцентристських перепрофілювань у сфері процесу здобуття повної середньої освіти слугують положення ст. 12, ст. 26, ст. 35 Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX, котрими гарантується впровадження освітньо-педагогічної інклюзії в процесі навчання. Окрім того, у Розділах 1, 3, 4 Типової освітньої програми спеціальних закладів середньої освіти III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами, затвердженої Наказом МОН № 944 від 22.07.2020 р., встановлено презумпцію інклюзивного стандарту повної середньої освіти, що передбачає конструювання індивідуального плану викладання дисциплін залежно від потреб, вимог та інтелектуального потенціалу здобувача освітнього рівня, переважно на засадах обрання відповідних форм організації освітньо-процесуальної діяльності та організаційно-інструментального концепту забезпечення освітньо-якісних показників та потреб відповідно.

Сукупність вищезначених критеріїв побудови системи повної загальної середньої освіти вимагає, в тому числі, їхньої концептуальної аплікації на методологію навчання дітей з ІП, що вивчають фахові історичні дисципліни у 5-6 класах. Додаткової ускладненості даний процес набуває внаслідок фактологічної насиченості, котра притаманна історичній галузі науки, тому пропонуємо здійснити повноцінний огляд моделі взаємодії «учитель -- здобувач» із акцентом на персону педагога та його кваліфікаційних психологічних умінь і навичках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти методологічно-навчального забезпечення процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями загалом та зокрема – змістово-технологічного забезпечення дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії у 5-6 класах розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні представники наукової спільноти.

Загальними питаннями процедури освіти дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні займалися В. Тарасова (процесні особливості навчально-виховної парадигми дітей з ІП); Г. Блеч (корекційно-розвивальна методологія роботи з дітьми з ІП); О. Чеботарьова (навчально-психологічні аспекти взаємодії викладача-педагога з дітьми з ІП); О. Гаяш (методика та методологія навчального процесу для дітей з ІП) тощо.

Аналогічні питання щодо процесуальних особливостей освіти дітей з ІП в закордонній дослідницькій парадигмі аналізували М. Даффі (інструкційно-педагогічні підходи до учительсько-здобувачької взаємодії формату «педагог – дитина з ІП»); С. Вайсс (методико-методологічні аспекти навчання дітей з помірними та яскраво вираженими ІП); П. Дейвіс (навчально-виховні та освітньо-навчальні стратегії та підходи до взаємодії із учнями з особливими освітніми потребами/дітьми з ІП); Д. Броудер (практично-прикладні рекомендації щодо освітнього процесу із дітьми з ІП); М. Стіл (опанування соціальних наук учнями із наявними ІП) та ін.

Генераційні особливості навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії у 5-6 класах в Україні, в свою чергу, розглядали Ю. Косенко (персоналія суб'єкта опанування історичних дисциплін із ІП), а також Н. Гіренко, Ю. Гришин, В. Липа (викладання історії в освітньо-допоміжних процесах) та С. Попенко, В. Ремажевська та ін. (опанування історії дітьми з ІП в контексті засвоєння історико-фактологічного базису дисципліни).

Водночас, аспектами дослідження процесів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії в процесі здобуття середньоосвітнього профілю займалися такі закордонні учені, як Д. Казале-Джаннола, М. Дойл, К. Фортні та К. Бодро.

Мета статті – дослідити, визначити та проаналізувати специфіко-методологічні особливості навчання дітей з ІП узагальнено та партикулярно – на уроках історії у 5-6 класах у рамках освітньо-наукової парадигми сучасної України.

Методи дослідження: у статті використаний метод аналізу та синтезу особливостей навчання дітей з ІП, а також спостереження на уроках історії у 5-6 класах.

Виклад основного матеріалу. Першочергової необхідності в процесі аналізу методології викладацької діяльності в умовах взаємодії із дітьми з ІП набуває дефініціювання теоретичного інструментарію дослідження.

Так, дитиною з інтелектуальними порушеннями (дитиною з ІП) іноземні дослідники М. Дойл та М. Джангреко (Doyle M. B., Giangreco M., 2013) пропонують визначати індивіда, котрий в силу порушень індивідуально-фізичного, індивідуально-психологічного та (або) індивідуально-когнітивного розвитку має труднощі під час опанування та опрацювання академічного (освітнього) матеріалу. Відповідно якісно іншої теоретичної позиції Дж. Райан та ін. (Ryan J., 2019), під дитиною з ІП доцільно розуміти індивіда, котрий потребує додаткової психолого-педагогічної допомоги та

підтримки внаслідок вирізняльності когнітивно-поведінкових реакцій та сприйняття соціальної дійсності, що, своєю чергою, вимагає від педагога-викладача інклюзивної залученості у освітній процес та взаємодії із учнем водночас.

Відтак, процес освіти дітей з ІП як учасників освітнього процесу передбачає запровадження інклюзивної навчання. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» № 2145-III (Закон України «Про освіту», 2017) інклюзивне навчання є освітньо-системним процедурним утворенням, що базується на теоріях недискримінаційного, ефективного освітнього процесу, генерованого педагогічним колективом за принципами багатоманітності та безбар'єрності індивідуально-психологічних, індивідуально-соціальних та індивідуально-когнітивних проявів індивіда. Водночас, згідно зі ст. 26 Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX (Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020) інклюзивне навчання визначається як процес підбору індивідуальних програм ресурсно-навчального та навчально-психологічного забезпечення для реалізації конституційного права на освіту під час її здобуття індивідом.

Узагальнено, навчання дітей з ІП передбачає використання та застосування спеціальних методів взаємодії із дітьми з порушеннями когнітивно та психологічного сприйняття оточуючої дійсності. Як відмічає В. Тарасова (Тарасова, 2017), ключовим для педагога під час набуття професійних компетентностей для взаємодії із інклюзивним здобувачем освіти є, по-перше, вивчення особливостей розвитку дітей із ІП та, по-друге, дослідження понятійно-категоріального апарату дитини з ІП як індивідуалізованої особистості. Під першим кластерним критерієм доцільно вбачати опанування педагогом обставин та підстав генерації проблеми інтелектуальних порушень, розподілу психологічних проблем дитини з ІП на первинні (органічні хвороботворні) та вторинні (опосередковувально-ускладнюючі). Уміле детектування психологічної проблеми дитини з ІП вимагає від педагога часткових умінь і навичок дефектолога, котрий за когнітивно-поведінковим профілем здатний оцінити, визначити та проаналізувати специфіку інтелектуальних порушень дитини та сформулювати індивідуальний план взаємодії із індивідом.

Також, враховуючи психологічні особливості індивіда з ІП на відчуттєво-емоційному осягненні явищ об'єктивної дійсності, В. Тарасова пропонує педагогові приділяти увагу налагодженню спочатку емоційного, а далі — освітньо-професійного контакту зі здобувачем відповідного освітнього рівня (Тарасова, 2017).

Надалі сконцентруємо науково-теоретичну педагогічну увагу безпосередньо на особливостях методики навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на уроках історії у 5-6 класах відповідно.

Специфіка навчання історичних дисциплін передбачає систематизоване, впорядковане, послідовне та логічне опанування інформації (матеріалу) у його хронологічній сукупності. У дитини з ІП, водночас, наявна проблема із концентрацією уваги та запам'ятовуванням сегментованої інформації внаслідок порушення функціонування та розвитку вищих відділів кори головного мозку. Чинником нівелювання означених факторів ризику під час провадження інклюзивного навчання дитини з ІП 5-6 класу на уроках історії можна називати інтенсифікацію персональних умінь педагога.

Так, психолого-педагогічна компетентність вчителя історії під час навчання дітей з ІП у 5-6 класах, на переконання вітчизняного дослідника Ю. Косенко (Косенко, 2018), повинна проявлятися у опануванні ним наступних навичок: а) методологія усного історичного-матеріального опрацювання матеріалу із здобувачами освіти в інклюзивному класі; б) упровадження наочно-історичної методології вивчення історичних дисциплін; в) психолого-педагогічне узвичаєння текстової роботи (діяльності) здобувачами відповідного освітнього рівня з ІП за допоміжною (колективною) та самостійною структурою відповідно.

Потрібно зауважити, що персону педагога у процесі формування необхідних передумов для методологічної стандартизації процесу навчання історичним дисциплінам дітей з ІП у 5-6 класах передбачає, окрім того, використання останнім належної емоційно-соціальної та артикуляційно-емоційної структури викладу матеріалу, що генерується пропорційно особливостям соціально-академічної групи, котра виступає слухачем. Це означає, що налагодження емоційно-вольового контакту з дитиною з ІП має для педагога першочергову, порівняно із встановленням академічної кореляції, призначеннєву функцію.

У методологічному посібникові інклюзивного навчання дітей в процесі викладання історичних дисциплін Ужгородського національного університету (УжНУ) від 2017 р. (Методи навчання історії для учнів з порушенням інтелекту, 2017) наголошується на використанні таких психолого-педагогічних методів взаємодії викладача із дитиною з ІП, як технологія «живого слова»; застосування картинного, аналітичного та стандартного («сухого») опису; використання теорії пояснення; застосування теорії роз'яснення; використання теорії вступної бесіди та матеріально-викладацької бесіди. Нижче розглянемо означені підходи детальніше.

Технологія живого слова у процесі викладання історичних дисциплін дітям з ІП у 5-6 класі передбачає своєрідне «керівництво» процесом пізнавальної діяльності учня (здобувача освіти).

Сутнісна складова категорії «слово вчителя» у процесі опанування історичного матеріалу (даних) виконує інформаційну, логічну та виховну функції одночасно. Генерація інформаційної функції полягає у підборі педагогом-вчителем оптимального стандарту відтворення історико-фактологічних обставин минулого та сучасності в сприйняттєвій парадигмі для дитини з ІП. Логічна функція полягає у викладенні інформаційно-історичного матеріалу доступним для дітей з ІП чином, що підсумково «провокує» мисленнєво-абстрактну діяльність у останніх. Виховна функція спрямована на розвиток морально-патріотичного образу світу, сьогодення та минулого у індивіда з ІП шляхом подання персоналізованого прикладу когнітивно-соціального портрету власноручно [7].

Теорія застосування картинного, аналітичного та стандартного («сухого») опису, в свою чергу, заснована на потребі у послідовно-теоретичному викладі історичного фактажу дітям з ІП в процесі викладання. Об'єкт, що є предметом обговорення (історичний факт, історична дата, історична подія, побутова складова, ретроспективні та сьогочасні історичні/історико-культурні локації) в даному випадку виступає генератором необхідності описово-конструктивного обговорення у форматі «вчитель-учень». Так, картинний опис покликаний розкрити конкретну історичну подію шляхом подання її образно-уявного відтворення (характерне застосування – під час опису нападів монголо-татарської орди, селянсько-поміщицьких війн тощо). Аналітичний опис, як правило, використовується в процесі опрацювання політико-соціальної парадигми певного періоду та державно-управлінської доктрини (підходу), що підлягав застосуванню на конкретний момент часу. В свою чергу, стандартний («сухий») опис являє собою фактологічну оцінку педагогом фактів та обставин, що мають істотне значення у контексті певного історичного періоду, з метою представлення цільовій аудиторії (дітям з ІП) у мовленнєво, структурно та історично доступній проекції [7].

Використання педагогом теорії пояснення в процесі навчання історії учнів 5-6 класу з ІП спрямовується на пояснення фактологічної природи причинно-наслідкових зв'язків, сутнісно-історичних закономірностей та понятійно-історичних понять, що є характерними для історичного вчення. Аспект засвоєння та усвідомлення навчально-історичного та науково-фактологічного матеріалу для дитини з ІП за таких умов полегшується внаслідок неодноразового повторення, систематичного спрощення та деякої «позитивної примітивізації» та обставинних упущень з метою збереження основної сутності пропрацьованого матеріалу та ефективності його донесення до слухача. Так, наприклад, використання пояснення доцільно застосовувати під час опису соціальних передумов, фактів та обставин, що обумовили скасування кріпосного права (Методи навчання історії для учнів з порушенням інтелекту, 2017).

Теорії роз'яснення та її використання педагогом в процесі викладання історії учням 5-6 класу з ІП відрізняється від теорії пояснення вищим коефіцієнтом акцентуації на процедурно-організаційній навчальній специфіці. Так, педагог надає роз'яснення щодо виконання конкретного домашнього завдання, зосереджуючи увагу учня 5-6 класу з ІП на характерних (ключових) особливостях конкретного завдання (контурна карта, історична конспектологія), що підлягає виконанню в означені (обумовлені) вчителем терміни (Методи навчання історії для учнів з порушенням інтелекту, 2017).

Наостанок, теорія вступної бесіди та матеріально-викладацької бесіди, як правило, застосовуються викладачем під час викладання історичних дисциплін дітям з ІП у 5-6 класі у органічній сукупності. Так, вступна бесіда спрямована на колективно-діалогове залучення здобувача освіти з ІП у розумову діяльність, процес історичного сприйняття матеріалу та концепцію наочно-документального/фактологічного опрацювання історичної парадигми. Матеріально-викладацька бесіда, в свою чергу, використовується після «ввідного слова» вчителя-педагога (викладача історії) та означає (окреслює) перед здобувачами освіти з ІП цілі та завдання відповідного академічного історичного курсу (Методи навчання історії для учнів з порушенням інтелекту, 2017).

Висновки. Психолого-педагогічний аналіз особливостей методів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (дітей з ІП) на уроках історії у 5-6 класі дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, особливості процедурного упровадження категорій інклюзивної освіти в процесі навчання дітей з ІП на уроках історії генеруються за принципом ролі учителя у даному процесі та наявності у нього менторської компетентності. За допомогою останньої відбувається налагодження процесу взаємодії зі здобувачем освіти з ІП із використанням окресленої методології: технології «живого слова»; картинного, аналітичного та стандартного («сухого») опису; пояснення; роз'яснення; вступної бесіди та матеріально-викладацької бесіди та ін.

По-друге, чинником нівелювання факторів ризику під час впровадження категорій інклюзивного навчання дитини з ІП 5-6 класу на уроках історії (проблема із концентрацією уваги та запам'ятовуванням сегментованої інформації внаслідок порушення функціонування та розвитку вищих відділів кори головного мозку) можна називати інтенсифікацію персональних умінь педагога.

По-третє, особистість педагога у процесі формування необхідних передумов для методологічної стандартизації процесу навчання історичним дисциплінам дітей з ІП у 5-6 класах

передбачає використання емоційно-соціальної та артикуляційно-емоційної структури викладу матеріалу, що генерується пропорційно особливостям соціально-академічної групи, котра виступає слухачем.

Список використаних джерел

1. Doyle M. B., Giangreco M. Guiding Principles for Including High School Students with Intellectual Disabilities in General Education Classes. Dwight Schar College of Education, Ashland University: American Secondary Education. 2013. Vol. 42, № 1.P. 57-72.
2. Ryan J. et al. Inclusive Social Studies Content Instruction for Students with Significant Intellectual Disability Using Structured Inquiry-Based Instruction. Division on Autism and Developmental Disabilities: Education and Training in Autism and Developmental Disabilities. 2019. Vol. 54, №4. P. 420-436.
3. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-III. (ред. від 04.01.2024 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. (ред. від 01.01.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Тарасова В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навч.-метод. посіб. Харків: КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»: Департамент науки і освіти ХДА. 2017. 125 с.
6. Косенко Ю. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку як суб'єкт навчання історії. Baltija Publishing, 2018. P. 117-131. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-8>
7. Методи навчання історії для учнів з порушенням інтелекту. Ужгородський національний університет (УжНУ): веб-сайт. URL: <https://uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24848>

References

1. Doyle, M. B., Giangreco, M. Guiding Principles for Including High School Students with Intellectual Disabilities in General Education Classes. Dwight Schar College of Education, Ashland University: American Secondary Education. 2013. Vol. 42, №1. P. 57-72.
2. Ryan, J. et al. Inclusive Social Studies Content Instruction for Students with Significant Intellectual Disability Using Structured Inquiry-Based Instruction. Division on Autism and Developmental Disabilities: Education and Training in Autism and Developmental Disabilities. 2019. Vol. 54, №4. P. 420-436.
3. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05 veresnia 2017 r. № 2145-III. (red. vid 04.01.2024 r.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2020 r. № 463-IX. (red. vid 01.01.2024 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Tarasova, V. Navchannia ta vykhovannia ditei iz porushenniam intelektu: [Education and upbringing of children with intellectual disabilities] navch.-metod. posib. Kharkiv: KZ «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» : Departament nauky i osvity KhDA. 2017. 125 s.
6. Kosenko, Yu. Dytna z porushenniamy intelektualnoho rozvytku yak subiekt navchannia istorii. [A Child with Intellectual Disabilities as a Subject of History Teaching] Baltija Publishing, 2018. P. 117-131. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-8>
7. Metody navchannia istorii dla uchniv z porushenniam intelektu. Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet (UzhNU): veb-sait. URL: <https://uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24848>